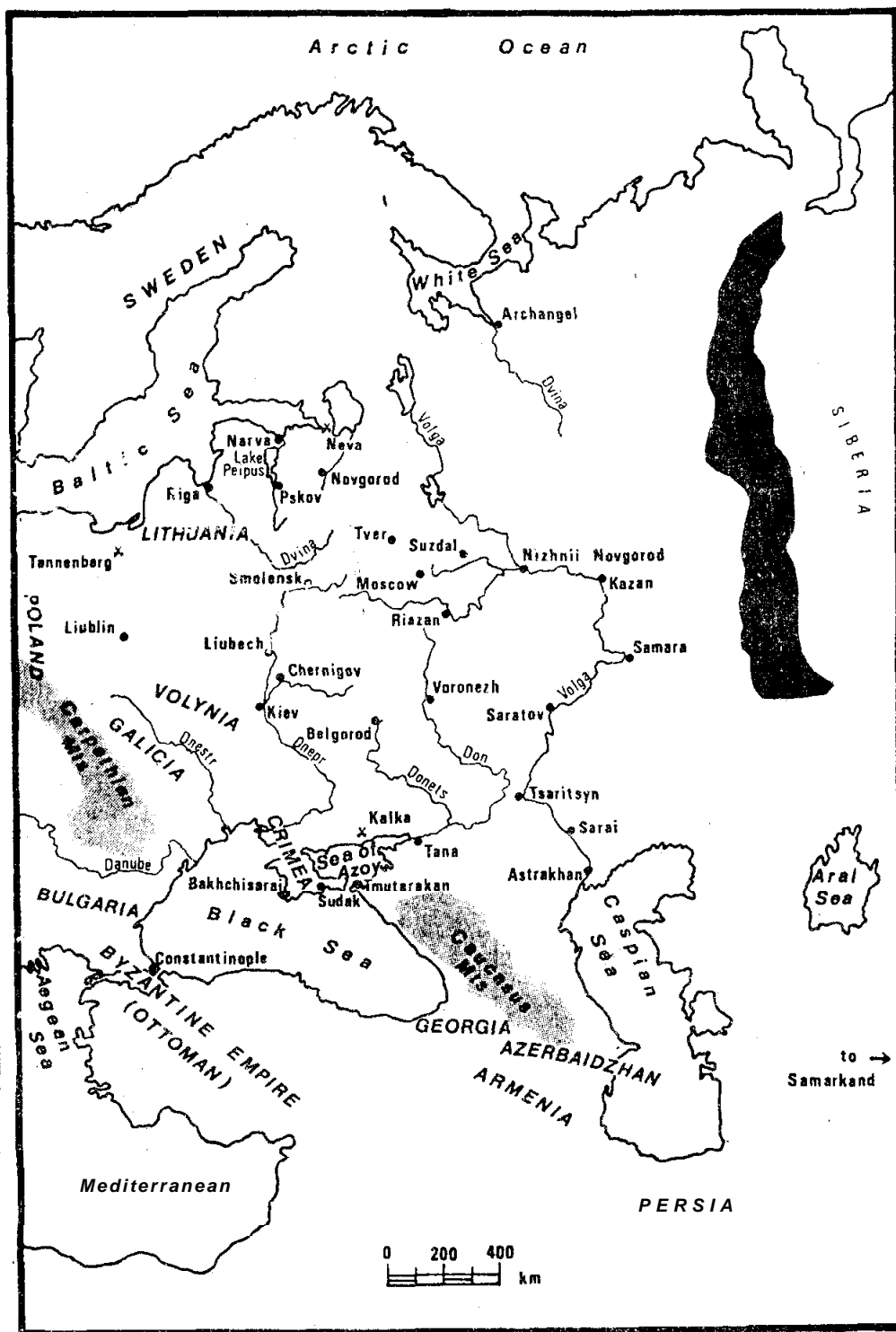

ตอน 2
ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของรัฐเซียระยะแรก
ช่วงแรก :
ตั้งแต่สมัยคิวนถึงการยกเลิกทาสปี 1861

รัสเซียสมัยกลาง, 882-1645

บทที่ 2

เศรษฐกิจรัสเซียสมัยคิวนถึงกลางศตวรรษที่ 17

เศรษฐกิจสมัยคิวน (882-1240)

คิวนรัส (Kievan Rus - The First Russian State)

คิวนรัสได้ชื่อว่าเป็นรัฐรัสเซียรัฐแรกที่ได้ก่อตั้งขึ้นในกลางศตวรรษที่ 9 จาก “Russian Primary Chronicles” อันเป็นบันทึกของพระคิวนในราวครึ่งหลังของศตวรรษที่ 11 ทำให้เราพอจะทราบเรื่องราวของรัสเซียในยุคนี้โดยสรุปว่า รัสเซียได้ถูกก่อตั้งขึ้นเป็นรัฐของชาวรัสเซียในปี 862 ภายใต้การนำของกษัตริย์รูริค (Rurik) เชื้อสายวารังเจียน ได้มีการสถาปนาเคียฟ (Kiev) เป็นศูนย์กลางการปกครอง นับว่าเป็นการเริ่มต้นของการปกครองรัฐคิวนที่มีการสืบสันตติวงศ์ตามลำดับราชวงศ์รูริค

รัฐเคียฟนั้นตั้งอยู่บนที่ราบสูงทางตอนเหนือของแม่น้ำดนิเปอ (Dnieper) ช่วงที่บรรจบกับแม่น้ำเดสนา (Desna) จัดว่าเป็นสถานที่ตั้งสำคัญทางยุทธศาสตร์ เพราะติดต่อกับเส้นทางน้ำที่เชื่อมทะเลบอลติกและทะเลดำ รวมทั้งยังอยู่ในเขตป่าที่ใกล้เคียงกับเขตสเตปป์ ในขณะที่ตั้งเป็นเมืองระยะแรก ๆ ได้มีความสำคัญทางการค้าระหว่างภาคเหนือและใต้ นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 9-13 เจ้าชายพ่อค้า (Merchant Princes) ของเคียฟได้สร้างชื่อเสียงให้เมืองนี้จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วยุโรป ในสมัยที่รุ่งเรืองที่สุดปรากฏว่าเคียฟมีประชากรได้การปกครองเป็นจำนวน 7-8 ล้านคน เฉพาะในเคียฟเองมีประชากรราว ๆ 100,000 คน นับว่าเป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่งของยุโรป

โดยปกติเจ้าครองนครเคียฟมุ่งรวบอำนาจ ทำตนเป็นผู้คุ้มครองการค้าและมุ่งในการขยายอาณาเขต ได้มีการรวมศูนย์การค้าที่สำคัญคือ สโมเลนสค์ (Smolensk) และนอฟโกรอด (Novgorod) เข้าไว้ และได้เปิดเส้นทางการค้ากับไบแซนติอุมและที่ประสบความสำเร็จที่สุดก็คือการได้เปิดเส้นทางการค้าและได้ทำสนธิสัญญากับกรีกแห่งคอนสแตนติโนเปิล

เมื่อเริ่มศตวรรษที่ 10 เคียฟได้กลายเป็นปรากฏการณ์กับบริเวณลุ่มแม่น้ำดนิเปอตอนล่าง ซึ่งเคยเป็นเขตอันตรายสำหรับการเดินทางไปเก็บบรรณาการจากที่ต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ ทาส ขนสัตว์ น้ำผึ้งและขี้ผึ้ง ในบางครั้งก็เก็บเป็นเงิน ในฤดูใบไม้ผลิก็ได้เดินทางไปทำการค้าทางใต้ โดยพวกพ่อค้าได้เดินทางร่วมไปกับเจ้าชายพ่อค้าผู้ตลาดการค้า

ในระหว่างศตวรรษที่ 10 รัฐเคียฟได้แผ่ขยายอาณาเขตการปกครองอย่างกว้างขวางออกไปตามเขตถนนแม่น้ำ (River Road) ซึ่งกินบริเวณตั้งแต่จากทะเลบอลติกถึงทะเลดำ และทางต่อไปสู่ทะเลสาบแคสเปียนทางแม่น้ำดวียนาตะวันตก หรือทะเลสาบลาดอกา (Ladoga) และแม่น้ำโวลก้า (Volga)³ นอกจากนี้ ยังได้พยายามเปิดการค้ากับจักรวรรดิไบแซนไทน์อย่างสม่ำเสมอ

สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

โครงสร้างสังคม จากหลักฐานเท่าที่ปรากฏอยู่น้อยมาก แต่พอจะเชื่อถือได้ว่าโครงสร้างสังคมโดยทั่วไป ในสมัยแรกเริ่มของรัสเซียนั้นเป็นสมัยที่ยังไม่มีชนชั้นที่เป็นเจ้าของที่ดิน (landlord class) เลย ประชากรส่วนใหญ่ในเวลานั้นเป็นพวกเสรีชน ที่มีฐานะเท่าเทียมกันโดยประมาณ พวกทาสมีน้อยมาก และส่วนใหญ่ทาสก็คือเชลยจากสงคราม อย่างไรก็ตามการแบ่งชั้นของพลเมืองในเวลานั้นจนสิ้นศตวรรษที่ 12 อาจแบ่งออกได้หลายชนชั้นคือ⁴

1. พวกที่สืบเชื้อสายเจ้าผู้ครองนคร
2. พวกชนชั้นสูงหรือพวกที่เรียกว่า “druzhina” หรือก็คือพวกที่รับราชการอยู่กับเจ้าผู้ครองนคร
3. พวกชาวเมือง
4. พวกชาวนาเสรี
5. พวกทาส

พวกเจ้าและชนชั้นสูง หน้าที่สำคัญของเจ้าก็คือการเป็นผู้นำทางการทหาร และการทำหน้าที่ตัดสินความยุติธรรม และในบางครั้งก็มอบหมายให้ผู้ที่ไว้วางใจทำหน้าที่แทน พวกเจ้ามีรายได้ส่วนใหญ่จากทรัพย์สินที่ยึดได้จากสงคราม จากการค้า จากบรรณาการ และค่าปรับใหม่ พวกชนชั้นสูงซึ่งรับราชการอยู่กับเจ้าก็เช่นกัน แบ่งออกได้เป็นหลายประเภท ที่สำคัญที่สุดเรียกว่าพวกโบยาร์ (Boyars) ก็ได้รับเงินจากท้องพระคลังของเจ้า มีส่วนในทรัพย์สินที่ยึดมาจากสงคราม ค่าปรับใหม่ และรายได้จากการค้า ในตอนต้นศตวรรษที่ 10 พวกเจ้าได้เริ่มเปลี่ยนมานิยมการเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งยึดเป็นส่วนของตน การพัฒนานี้ได้ถูกส่งเสริมโดยการเสื่อมลงของการค้าต่างประเทศ ซึ่งได้เกิดขึ้นหลังการสลายตัวของจักรวรรดิมาซาร์ (Khazar) และต่อมาในศตวรรษที่ 11 พวกคิวมัน (Cumans) ได้ทำการตัดเส้นทางการค้าไปยังอารบิคตะวันออกและไบแซนติอุม ดังนั้นพวกเจ้าจึงได้เริ่มเปลี่ยนแปลงฐานะจากการเป็นนัก

การค้าแสวงหากำไร มาเป็นเจ้าของที่ดิน (landed proprietors) พวกชนชั้นสูงและโบยาร์ก็เช่นกัน ได้หันไปสู้ที่ดินในฐานะเป็นแหล่งที่มาของรายรับ

พวกชาวเมืองและ “Veche” ประชากรในเมืองประกอบด้วยเสรีชน ซึ่งได้แก่ นายพณิชย์ พวกพ่อค้า ช่างฝีมือ และสามัญชน สำหรับพวกชาวเมืองที่มีฐานะมั่งคั่งก็มีโอกาสได้เป็นสมาชิกของ สภาประชาชน (Popular Assembly หรือ Veche) ซึ่งสภานี้ได้ถูกกล่าวถึงในราว ๑ ครั้งหลังของศตวรรษที่ 11 และศตวรรษที่ 12

พวกชนชั้นชาวนา ชาวนาได้ประกอบขึ้นเป็นประชากรส่วนใหญ่ของเสรีชนทั้งหมด สมาชิกกลุ่มนี้มีหน้าที่จ่ายบรรณาการหรือเสียเงินภาษีให้แก่พวกเจ้า รัชราชการทหารและมีชีวิตอยู่ด้วยการประกอบอาชีพล่าสัตว์ เลี้ยงผึ้งและประกอบกรการกสิกรรม มาถึงศตวรรษที่ 9-10 อาชีพเกษตรกรรมจึงกลายเป็นอาชีพหลัก และในตอนต้น ๆ พวกชาวนาก็เป็นเจ้าของที่ดินเอง แต่ต่อมาเมื่อถึงศตวรรษที่ 11 และ 12 ความต้องการที่จะเป็นเจ้าของที่ดินจึงเริ่มเกิดมีขึ้นอันเป็นผลจากการขยายอำนาจทางการเมือง พวกเจ้าผู้ครองรัฐ พวกขุนนาง นายทหารพระ และพวกชนชั้นสูงเริ่มเข้าทำการครอบครองเป็นเจ้าของที่ดินผืนใหญ่ ทั้งนี้อาจได้มาจากการยึดครองดินแดนจากที่ตนรบชนะ หรือในบางกรณีพวกขุนนางที่มั่งคั่งและมีอิทธิพล ก็ได้รวบรวมที่ดินซึ่งเคยเป็นของผู้ถือครองรายเล็ก ๆ เข้ากับที่ดินใหญ่ ๆ ของตน หรือบางครั้งพวกชาวนาเองได้ไปอาศัยทำนาในที่ดินขนาดใหญ่ เพื่อขอความคุ้มครองและมุ่งหวังความช่วยเหลือทางการเงิน ซึ่งพวกขุนนางสามารถให้ได้ด้วย สถานการณ์ได้เปลี่ยนไปและได้เกิดมีกลุ่มใหญ่ของชาวนาผู้เช่าเกิดขึ้น

ส่วนพวกทาส มีไม่มากนักและมักเป็นพวกทาสเชลยศึก และไม่ได้เป็นปัจจัยที่สำคัญในทางเศรษฐกิจ

โครงสร้างเศรษฐกิจ สาขาเศรษฐกิจหลักของคิวนรัสเซีย ก็คือ การเกษตร โดยเฉพาะในบริเวณรอบ ๆ เมืองเคียฟ มีภูมิอากาศและพื้นดินอำนวย แต่ในทางเหนือขึ้นไป เป็นที่ลุ่มและป่าทึบ ทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผล จึงมีการล่าสัตว์ หาน้ำผึ้งและขี้ผึ้ง รวมทั้งการจับปลา

สำหรับพืชเกษตรที่ทำการเพาะปลูกได้แก่ พวกข้าวต่าง ๆ ถั่วและฝิ่น แรงงานที่ใช้ก็อาศัยมาเป็นแรงไถ แต่อย่างไรก็ตามในสมัยคิวนรัสเซีย กรรมวิธีในการทำนาได้ใช้ระบบการเกษตรแบบ slash-burn อันล้าสมัย คือเป็นการโค่นล้มต้นไม้ขนาดใหญ่แล้วเผา ขี้เถ้าที่เหลือก็จะมีไปแฉะและดินดีเป็นปุ๋ยสำหรับเมล็ดพืชที่จะนำลงหว่าน ซึ่งการเตรียมดินในลักษณะนี้ย่อมจะทำให้เพาะปลูกได้ไม่นานนัก เนื่องจากเมื่อปุ๋ยหมดชาวนาก็ต้องทิ้งไป และไปเริ่มการเตรียมดิน

แบบนี้ในที่อื่น ๆ อีก วิธีการ slash-burn นี้ยังคงใช้ในรัสเซียมาเรื่อย ๆ จนถึงประมาณศตวรรษที่ 16 ซึ่งชาวนาจำต้องตั้งถิ่นฐานตามนโยบายของรัฐบาล และเจ้าของที่ดินอื่น ๆ จึงหันไปใช้ระบบปลูกพืชหมุนเวียน (three-field) วิธีการ slash-burn จึงเหลือใช้โดยเฉพาะบริเวณที่อยู่ไกลออกไปเท่านั้น

ความเจริญและความเสื่อมของกิวานรัส

อาณาจักรเคียฟเจริญก้าวหน้ามากที่สุด ในสมัยของยาโรสลอฟผู้ฉลาด (Yaroslav, the Wise, 1019-1054) พระองค์ได้ขยายดินแดนไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ตั้งแต่ทะเลบอลติคเรื่อยลงไปถึงที่ราบลุ่มแถบทะเลดำทั้งหมด และทางแนวปากแม่น้ำโอก้า (Oka) จนถึงเทือกเขาคาร์ปาเทียน

ในสมัยนี้ ได้มีการรวบรวมประมวลกฎหมายเป็นครั้งแรก มีชื่อเรียกว่า “The Russian Justice” หรือ Russkaya Pravda ในปี 1036 จากกฎหมายนี้ทำให้ผู้สนใจประวัติศาสตร์รัสเซียสมัยอาณาจักรเคียฟ ได้ทราบถึงสภาพสังคมและการดำรงชีพของชาวรัสเซียได้เป็นอย่างดี และในสมัยยาโรสลอฟนี้ เคียฟได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าของพ่อค้าจากไบแซนไทน์ อารบิก ดัทช์ โปลิช-ฮังการี และสแกนดิเนเวีย

หลังรัชสมัยยาโรสลอฟ ปรากฏว่าอาณาจักรได้อ่อนแอลง เนื่องจากการกระจายอำนาจปกครองจากศูนย์กลาง และการรุกรานจากภายนอก เช่นการรุกรานของพวกคิมันส์ พวกนี้ไม่เพียงทำลายเมืองเท่านั้น แต่ยังสามารถทำลายเส้นทางการค้ากับคอนสแตนติโนเปิลด้วย นอกจากนี้สงครามครูเสด ก็มีส่วนทำให้เศรษฐกิจของเคียฟทรุดโทรม เพราะการเปิดเส้นทางการค้าในเมดิเตอร์เรเนียน เพื่อเป็นทางติดต่อกับตะวันออก ทำให้เส้นทางผ่านเคียฟและทะเลดำไปสู่ไบแซนไทน์ลดความสำคัญลง เวนิสและเจนัวเจริญเติบโตขึ้นแทนที่ และการโจมตีคอนสแตนติโนเปิลโดยพวกครูเสดครั้งที่ 4 (1203-1204) เป็นการทำลายการค้าต่างประเทศของเคียฟอย่างหนัก

ในขณะเดียวกันเคียฟก็ถูกรุกรานจากศัตรูทางเหนือและทางตะวันตกเฉียงเหนือ จึงทำให้ในกลางศตวรรษที่ 12 ประชากรจึงได้หลบหนีไปทางตะวันออกเฉียงเหนือทางลุ่มแม่น้ำโวลก้าตอนบน ซึ่งในเวลาต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางใหม่ของพวกรัสเซีย การรุกรานจากภายนอกที่นับว่ารุนแรงที่สุดคือ การรุกรานของพวกมองโกล (Mongol) และสามารถทำลายอาณาจักรเคียฟได้สำเร็จในปี 1240

ดังนั้นแม่น้ำโวลก้าซึ่งอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน จึงได้กลายเป็นศูนย์กลางของรัสเซีย แทนที่ราบลุ่มแม่น้ำดนีเปอร์ และในดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือนี้ แคว้นมัสโควี (Muscovy)

ค่อย ๆ เจริญก้าวหน้าขึ้นจนกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองใหม่ของรัสเซียในช่วงที่พวก มงโกลได้ยึดครองอยู่ประมาณ 250 ปี

เศรษฐกิจรัสเซียสมัยถูกแบ่งแยก (1240-1462)

ในช่วงศตวรรษที่ 13-15 เรียกได้ว่าเป็นสมัยที่รัสเซียถูกแบ่งแยก (Divided Rus) คือตกอยู่ภายใต้การปกครองของพวกมงโกลเป็นเวลากว่า 2 ศตวรรษ (1240-1480) และเมื่อคิวานรัสเซียสิ้นสุดลง ปรากฏว่าบรรดานครต่าง ๆ ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือ ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการปกครองของรัสเซีย ในเวลาต่อมาดินแดนเหล่านี้คือดินแดนบริเวณแม่น้ำโวก้าและเขตแม่น้ำโวลก้าตอนบน โดยมีเชื้อสายของราชวงศ์รูริคปกครอง ทั้งนี้เนื่องจากพวกมงโกลได้ใช้วิธีให้เจ้านครต่าง ๆ ปกครองกันเอง แต่ต้องส่งบรรณาการให้แก่ข่านแห่งมงโกล อิทธิพลที่ Tatar Yoke (อำนาจการปกครองของมงโกล) ทิ้งไว้ให้แก่รัสเซียในเวลาต่อมาคือระบบเอการิปไตย (absolutism) ความเป็นศูนย์กลางของมอสโคว์ (Muscovite centralization) และรัสเซียยังได้รับเอาวิธีการต่าง ๆ ของพวกมงโกลมาใช้ด้วย เช่นระเบียบเงินตราคือการใช้เงินเหรียญ ระบบการขนส่ง และการที่รัฐบาลจะต้องเป็นผู้ผูกขาดการผลิตสุรา เป็นต้น⁶

การรวมชาติของรัสเซียเริ่มปรากฏชัดขึ้น เมื่อประมาณปี 1300 เป็นการรวมที่มีพัฒนาการเช่นเดียวกับในอังกฤษ ฝรั่งเศส และสเปน มีศูนย์กลางอยู่ที่มอสโคว์ ในสมัยอิวานที่ 1 (Ivan I, Grand Prince of Muscovy : 1328-1340) ในปี 1326 มอสโคว์ได้กลายมาเป็นเมืองและศูนย์กลางการค้า พระองค์ได้รับสมญาว่า “Kalita” หรือถุงเงิน เนื่องจากมีฐานะมั่งคั่งกว่าเจ้าชายทุกองค์ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้เก็บภาษีตลอดแผ่นดินรัสเซีย และได้รับความไว้วางใจจากข่านให้เป็นผู้ดูแลรัฐรัสเซียอื่น ๆ

การที่มอสโคว์ได้พัฒนาขึ้นมาจนกลายเป็นศูนย์กลางของชาติใหม่นี้ ก็เนื่องจากว่ามอสโคว์อยู่ในสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวย คือตั้งอยู่บนแม่น้ำมอสโคว์ ซึ่งไหลจากตะวันตกเฉียงเหนือไปยังตะวันออกเฉียงใต้ และเชื่อมโยงกับสาขาต่าง ๆ ของแม่น้ำโวก้าตอนกลางและแม่น้ำโวลก้าตอนบน ทำให้เป็นดินแดนที่คุมระบบแม่น้ำสำคัญ ๆ ทางเหนือและทางตะวันตกจากสาขาต่าง ๆ ของแม่น้ำเหล่านี้ ทำให้มอสโคว์สามารถใช้แม่น้ำโวลก้าทางเหนือ ตะวันออก และทางใต้ และทางตะวันตกก็สามารถใช้แม่น้ำดนิเปอร์และแม่น้ำควินาตะวันตก ดังนั้นมอสโคว์จึงตั้งอยู่ในใจกลางของเส้นทางการค้าที่สำคัญที่สุด 2 สายและเส้นทางน้ำที่ไหลข้ามรัสเซียจากเหนือมาได้ และจากตะวันตกมายังตะวันออก คือเส้นทางบอลติก-แคสเปียน และควินา-โวลก้า ทำให้สะดวกทางการค้าในทุกทิศทาง

นอกจากนี้มอสโคว์ยังใช้นโยบายที่ทำให้ตำแหน่ง Grand Prince มั่นคง คือในปี 1389 ได้เริ่มแบ่งอาณาจักรและแบ่งรายได้จากบรรณาการส่วนใหญ่ให้แก่ผู้ที่จะดำรงตำแหน่ง Grand Prince ต่อไป ผลก็คือทำให้ Grand prince มีโอกาสครอบครองดินแดนส่วนใหญ่อยู่เสมอ ทำให้ได้เปรียบแคว้นอื่นซึ่งมักจะกำหนดให้ลูกชายได้รับส่วนแบ่งเท่า ๆ กัน ทำให้ที่ดินถูกแบ่ง กระจัดกระจายออกไป

เมื่อถึงกลางศตวรรษที่ 15 มอสโคว์ก็พยายามรวมดินแดนเข้าด้วยกัน ในปี 1462 เมื่ออิวานที่ 3 (Ivan the Great, Grand Prince of Muscovy ; 1462-1505) ขึ้นครองราชย์ พระองค์ ได้รับมรดกที่ดินถึง 430,000 ตารางกิโลเมตร และพระองค์ได้พยายามขยายดินแดนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และในปี 1480 รัสเซียได้เป็นอิสระจากการปกครองของมองโกลอย่างแท้จริง เมื่ออิวานที่ 3 ได้ยกเลิกการส่งเครื่องบรรณาการไปถวายข่านแห่งมองโกล

โครงสร้างเศรษฐกิจโดยทั่วไป

ภายหลังการสิ้นสุดลงของคิวานรัส ในตอนปลายศตวรรษที่ 13 ประมาณกันว่า ประชากรของรัสเซียมีประมาณ 10 ล้านคน และเป็นประชากรชาวเมืองเพียงประมาณ 500,000 คน โครงสร้างเศรษฐกิจโดยทั่วไปประกอบด้วย

ทางการเกษตร (Agriculture)

เกษตรกรรมถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจ ในการเพาะปลูกได้มีการขยายพื้นที่การทำนาเข้าไปในเขตป่าที่มีเขตดินดำ วิธีการทำนาที่เรียกว่า the podseka หรือ slash-and-burn ซึ่งใช้อยู่ในสมัยคิวานนั้น เมื่อถึงช่วงนี้ก็เปลี่ยนมาใช้กรรมวิธีพักดินทิ้งไว้เพื่อทำให้ดินดีขึ้นแทนนั้นคือ การเพาะปลูกใช้ระบบนา 3 ทุ่ง (three-field system) ซึ่งเป็นลักษณะการเพาะปลูกในยุโรปตะวันตก คือเป็นการทำการเพาะปลูกในระบบนาโล่ง (open-field system) โดยแบ่งออกเป็นทุ่ง ๆ และแบ่งซอยออกไปอีกเป็นแปลงเล็ก ๆ ที่มีลักษณะเป็นแปลงยาวและค่อนข้างแคบ

ในระยะนี้การดำเนินการเพาะปลูกของรัสเซียเรียกว่าระบบนา 3 ทุ่ง ทั้งนี้โดยแบ่งที่ดินของหมู่บ้านทั้งหมดออกเป็น 3 ทุ่งใหญ่ ๆ ทำการเพาะปลูก 2 ทุ่ง อีก 1 ทุ่งพักที่ดินไว้สำหรับปีต่อไปหรือเพื่อเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ และในแต่ละทุ่งอาจจะทำการเพาะปลูกพืชคนละอย่างได้ เช่นทุ่งที่ 1 ปลูกข้าวสาลี ทุ่งที่ 2 ปลูกผัก ทุ่งที่ 3 ปลูกข้าวบาเลย์ เป็นต้น เครื่องมือในการเพาะปลูกเป็นแบบง่าย ๆ ในการปรับที่ดินใช้ไถที่เรียกว่า sokha ใช้วัวหรือม้าลาก แต่ที่พลิกกลับดินได้เพียงดิน ๆ เท่านั้น นอกจากนั้นก็ยังมีพวกจอบ เสียม และคราดที่เป็นเครื่องมือ

ในการเพาะปลูก ซึ่งมีผลทำให้พืชผลที่ผลิตได้มีจำนวนไม่มากนัก ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติของดินด้วย อาจจะมีการให้ปุ๋ยบ้างแต่ก็ไม่ใช้สิ่งสำคัญมากนัก ฉะนั้นเศรษฐกิจในระบบการเกษตรดังกล่าวจึงจัดได้ว่าเป็นระบบเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองเท่านั้น (subsistence economy) ลักษณะการผลิตมุ่งเพื่อบำบัดความต้องการของหมู่บ้านของตนเท่านั้น ผลผลิตที่ได้จะทำการแบ่งออกเป็นส่วน ๆ คือ ส่วนหนึ่งเก็บไว้สำหรับบริโภค ส่วนหนึ่งจะแบ่งไปให้เจ้าของที่ดิน ส่วนที่เหลือเพียงเล็กน้อยจะนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ หรือการบริการอื่น ๆ ในหมู่บ้านได้ ในระยะนี้ยังไม่มียาเสพติดเกิดขึ้นสำหรับผลผลิตทางการเกษตร แม้ว่าต่อมาผลผลิตทางการเกษตรจะมีจำนวนมากขึ้นก็ตาม แต่เนื่องจากความสามารถในการจัดจำหน่ายมีจำกัด การคมนาคมไม่สะดวกและหมู่บ้านแต่ละแห่งก็อยู่ห่างไกลกัน ฉะนั้นตลาดการค้าทางการเกษตรในระหว่างหมู่บ้านจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก

เมื่อพูดถึงหมู่บ้าน (villages) ของชาวนาในระยะนี้ยังไม่ใหญ่โต แต่ละหมู่บ้านส่วนใหญ่จะประกอบด้วยครัวเรือนไม่มากไปกว่า 1 หรือ 2 ครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินการของหมู่บ้านเป็นในรูปของคอมมูนมากกว่า (communal) เป็นแบบเฉพาะบุคคล (individualistic) และผืนนาที่ใช้ทำนา (arable strips) ก็ต้องหมุนเวียนกันไปเช่นเดียวกับป่า ทุ่งหญ้า ซึ่งปกติเป็นของคอมมูน หน่วยของสังคมชาวนาพื้นฐาน ยังคงไม่เป็นแบบ nuclear family แต่เป็นแบบครอบครัวขยาย (extended family)

คอมมูนถูกบังคับให้ต้องจ่ายเป็นแรงงาน (barshchina) หรือมีฉะนั้นก็เป็นค่าเช่าซึ่งปกติเป็นสิ่งของ (obrok) ให้แก่เจ้าของที่ดิน (landed proprietors) คือพวกขุนนาง (boyars) และวัด (monastic communities) และบุคคลเหล่านี้จะประกอบธุรกิจด้านการผสมพันธุ์ม้า (house-breeding) การปลูกผักต่าง ๆ เลี้ยงผึ้ง และอาชีพที่ใช้ฝีมือ (handicrafts) ในขณะที่พวกชาวนาทำการเกษตรในศตวรรษที่ 15 โดยเฉพาะในช่วง 10 ปีหลังของศตวรรษ พวกเจ้าของที่ดินก็ได้ให้ความสนใจในด้านเกษตรกรรม ดังนั้นบุคคลเหล่านี้จึงมีความต้องการพวกชาวนามาก ทั้งอัตราค่าจ้างและค่าเช่าจึงสูงขึ้น และข้อจำกัดการโยกย้ายของชาวนาที่ถูกผูกมัดมากยิ่งขึ้น

ทางด้านหัตถกรรมภายในประเทศ (Domestic manufacture)

การพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงนี้ นอกจากมีการขยายตัวทางด้านกิจการเกษตรในเขตภาคกลางแล้วก็มีความเจริญเติบโตในเมืองด้วย ตลอดศตวรรษที่ 14 และ 15 มีเมืองใหม่ ๆ เกิดขึ้นและเมืองเก่า ๆ หลายเมืองก็เริ่มกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าและหัตถกรรม (trade and manufacture) หัตถกรรมภายในประเทศได้เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกับการทำนาและเลี้ยง

ปศุสัตว์ หมู่บ้านได้ก่อให้เกิดเป็นตลาดท้องถิ่น (local market) และค่าเช่าบางอย่างก็จ่ายเป็นเงินแทนสิ่งของ ตัวอย่างเช่น ในเขต Novgorod lands

บรรดาเจ้าชายต่าง ๆ ได้สำนึกถึงความจำเป็นในการส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ โดยการปล่อยให้เส้นทางการค้าเสรี (freeing commercial routes) ส่วนหนึ่งภายใต้ความรุกรานของพวกเขาพ่อค้าชั้นนำ (the leading merchants) แต่อย่างไรก็ตามก็เช่นเดียวกับการเกษตร นั่นคือทั้งทางด้านหัตถกรรมและการค้าก็ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของลักษณะสังคมแบบเจ้าขุนมูลนาย (feudal)

ทางการค้า (Trade)

ทางการค้ากับต่างประเทศ เมืองนอฟโกรอด (Novgorod) และพสกอฟ (Pskov) เป็นเมืองทางการค้าต่างประเทศที่สำคัญในตอนต้นระยะนี้ นอฟโกรอดเป็นเมืองยุโรปที่สำคัญเมืองหนึ่ง คือเป็นศูนย์กลางการค้าบนแม่น้ำโวลคอฟ (Volkhov) และเป็นศูนย์กลางการติดต่อระหว่างสแกนดิเนเวียและภาคเหนือของรัสเซียโดยทางน้ำใหญ่มุ่งใต้ผ่านเคียฟไปยังบริเวณทะเลดำ⁷ รัสเซียได้มีการทำสัญญาการค้ากับเยอรมัน และ ยุโรปตอนกลาง และกับกลุ่มประเทศตะวันตกแห่งแฮนเซียติก (the Hanseatic League) ตัวแทนของกลุ่มได้ดำเนินธุรกิจของเขาภายใต้การควบคุมที่เข้มงวด การค้าส่วนใหญ่ประกอบด้วย

1. สินค้าขาออก (exports) ได้แก่พวกขนสัตว์และครั่ง (furs and wax) หนังฟอก และ ป่าน ปอ (leather and hemp)
2. สินค้าขาเข้า (imports) ได้แก่พวกขนแกะ (woollen) สินค้าโลหะ เหล้าองุ่น เครื่องเทศ และพวก textile material อื่น ๆ

เมืองใหม่ ๆ อื่น ๆ เช่น นิซนี นอฟโกรอด (Nizhnii Novgorod) บนฝั่งแม่น้ำโวลก้า และ มอสโคว์ ก็ได้เริ่มต้นพัฒนาความสำคัญทางเศรษฐกิจในช่วงเวลานี้ การค้ากับตะวันออกใต้แม่น้ำโวลก้าลงไปตลอดถึงเมืองหลวงของตาร์ตาร์คือซาราย (Sarai) ได้เริ่มเจริญขึ้น เนื่องจากพวกมองโกลได้ยุติการแทรกแซง แม่น้ำดอนได้กลายเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญกับเมืองหลวงของพวกเขา คีอานา (Tana) ซึ่งอยู่ปากแม่น้ำ ทั้งเมืองซารายและคานา ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าตะวันออก คือ ไหม เครื่องเทศ หินมีค่า และสินค้าฟุ่มเฟือย กับสินค้าทางตะวันตกคือ ขนสัตว์ ครั่ง น้ำผึ้ง และไขปลาคาเวียร์

เศรษฐกิจสมัยมัสโควี (1462-1682)

ในช่วงกลางศตวรรษที่ 15 - ประมาณกลางศตวรรษที่ 17 เป็นช่วงที่รัสเซียรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเข้าสู่สมัยมอสโควี (Moscovite Russia) หรือที่เรียกว่าอาณาจักรมัสโควี (Muscovy) นั่นคือในกลางศตวรรษที่ 15 อิวานที่ 3 (Ivan III, 1462-1505) ได้พยายามพัฒนา มัสโควีให้เป็นปึกแผ่นและยิ่งใหญ่ ซึ่งนับว่าเป็นก้าวสำคัญของการก่อตั้งประเทศรัสเซียในอนาคต และในตอนปลายศตวรรษที่ 17 รัสเซียก็เริ่มเข้าสู่สมัยการก่อตั้งเป็นมหาอาณาจักรรัสเซีย (Russian Empire) ในสมัยของพระเจ้าปีเตอร์มหาราช และพระองค์ได้ใช้ชื่อ รัสเซีย แทนมัสโควี

สภาพสังคม

ประชากร จากการศึกษาของ Vernadsky พบว่าเมื่อถึงตอนกลางศตวรรษที่ 17 ประชากรรัสเซียมีจำนวนประมาณ 10 ล้านคน โดยเป็นชาวเมืองกว่า $\frac{1}{2}$ ล้านคน อีกนัยหนึ่งสภาพการณ์ด้านประชากรไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงตั้งแต่สิ้นศตวรรษที่ 13 ถึงแม้ว่าดินแดนรัสเซียได้เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล สันนิษฐานว่าจากทุกภิกขภัย โรคระบาด และสงคราม ได้ทำให้ประชากรลดลง ซึ่งก็จะชดเชยกับการเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามตัวเลขนี้ก็เป็นการประมาณเท่านั้น เนื่องจากขาดข้อมูลที่เพียงพอ

กำเนิดของระบบทาสที่ดิน (Serfdom) และระบบขุนนางเจ้าของที่ดิน (Land-lordism)

นับจากศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ระบบการถือครองที่ดินขนาดใหญ่ได้เริ่มปรากฏขึ้น พวกเจ้า พวกทหาร และวัดได้เริ่มเข้ามาเป็นเจ้าของที่ดิน และเมื่อถึงต้นศตวรรษที่ 16 ความ เป็นเจ้าของที่ดินของพวกชาวนาเหนือ “ที่ดินดำ” ในภูมิภาคตอนกลางของประเทศได้หายไป คงเหลือเฉพาะที่ดินตามริมฝั่งทะเลขาว เวลานี้พวกชาวนาได้กลายมาเป็นชาวนาผู้เช่า (tenant farmer) พวกเขามีสิทธิในการไถหว่านที่ดินโดยการจ่ายผลตอบแทนเป็นสิ่งของ แร่งงาน หรือเงิน และบ่อยครั้งพบว่ามันจำเป็นต้องมีภาระเพิ่มขึ้นเนื่องจากการขอยืมเมล็ดพันธุ์พืช ต้องเช่าเครื่องมือจากพวกขุนนางหรือผู้ที่เข้าครอบครองที่ดินเหล่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดินเป็นไปโดยมีข้อตกลงกันง่าย ๆ ว่าเจ้าของที่ดินจะไม่ขับไล่พวกชาวนา ผู้เช่าจนกว่าจะสิ้นฤดูฤดูกาลเพาะปลูกแล้ว นั่นคือจนกระทั่งการเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลง และผู้เช่า จะต้องทำงานอยู่จนสิ้นปีและจะเป็นอิสระก็ต่อเมื่อได้ชำระหนี้สินทั้งหมดให้แก่เจ้าของที่ดินแล้ว^๑

ความจำเริญเติบโตของพวกขุนนางที่ให้บริการ เป็นปัจจัยสำคัญในการแปลงรูปพวกชาวนาผู้เข้ามาเป็นทาสติดที่ดิน (serfs) ปกติชาวนาผู้เข้ามีอิสระที่จะโยกย้ายไปไหนมาไหนได้ แต่จากการที่อำนาจของพวกเจ้าของที่ดินเพิ่มขึ้น ครั้งแรกเจ้าของที่ดินก็พยายามจำกัดการโยกย้ายออกจากที่ดิน และในที่สุดเมื่อสิ้นศตวรรษที่ 15 สิทธิของผู้เช่าที่จะออกจากที่ดินก็สิ้นสุดลง ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ในระหว่างศตวรรษที่ 16 ชาวนาผู้เช่าส่วนใหญ่ซึ่งเคยเป็นเสรีชนได้ค่อย ๆ ถูกเปลี่ยนฐานะเป็นทาสติดที่ดินในที่สุด ยิ่งนานวันอำนาจของเจ้าของที่ดินก็ได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงกับว่าถ้าชาวนาไม่สามารถใช้หนี้สินได้หมด ก็จะต้องหมดอิสระภาพและกลายเป็นทาสติดที่ดิน และถ้าหนีไปเจ้าของที่ดินก็มีสิทธิ์ตามตัวกลับมาได้ ในปี ค.ศ. 1497 และ ค.ศ. 1550 ได้มีการประกาศกฎหมายออกมา 2 ฉบับ กำหนดอนุญาตให้ผู้เช่าออกจากที่ดินได้ เฉพาะสัปดาห์หนึ่งก่อนวันของนักบุญยอร์จ (St. George's Day) คือวันที่ 26 พฤศจิกายน หรือสัปดาห์ต่อมาเท่านั้น สุดท้ายข้อห้ามออกจากที่ดินไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็ตาม ได้ถูกกำหนดเป็นเชิงทดลองในปี 1581 และได้ถูกยอมรับอย่างถาวรในปี 1603 ดังนั้นในสมัยศตวรรษที่ 16 นี้ก็มีกฎหมายมัดพวกชาวนามากยิ่งขึ้นจนในที่สุดปลีกตัวออกจากเจ้าของที่ดินไม่ได้เลย⁹

พวกทาส (serf) ผูกพันอยู่กับที่ดินที่ตนอยู่ และได้รับส่วนแบ่งที่ดินสำหรับทำการเพาะปลูก โดยมีฐานะเป็นผู้อาศัยหรือผู้เช่าในที่ดินเพื่อประกอบการทำมาหากิน จึงจำเป็นต้องปฏิบัติหน้าที่บางประการหรือชำระค่าเช่าเพื่อเป็นการตอบแทนเจ้าของที่ดิน เช่นการให้บริการแรงงานของตน อาจจะเป็นการช่วยทำงานในที่ดินส่วนตัวของเจ้าของที่ดิน หรือการให้เป็นผลผลิต สิ่งของ ตลอดจนชำระค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ซึ่งต่อมาคิดค่าเป็นเงิน

เมื่อพวกชนชั้นต่าง ๆ นิยมเข้าครอบครองที่ดิน การครอบครองที่ดินก็เริ่มแผ่ขยายอาณาเขตออกไปเรื่อย ๆ รัฐ (state) เริ่มเข้ามาสร้างอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองเหนือชนชั้นต่าง ๆ และพยายามที่จะยึดที่ดินของพวกเจ้าของที่ดิน นอกจากนี้ยังพยายามที่จะให้เจ้าของที่ดินผูกพันอยู่กับรัฐดังจะเห็นได้จากประกาศในสมัยของอิวานที่ 4 (1533 - 1584) ในกลางศตวรรษ ซึ่งกำหนดว่าพวกขุนนางผู้ชายจะต้องรับราชการกับรัฐตั้งแต่อายุ 15 ปีขึ้นไปจนกระทั่งสิ้นชีวิต หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ต่อไปได้ ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้ว่าในลักษณะนี้โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของรัสเซียสมัยนี้อยู่ในรูปแบบที่ว่าพวกชาวนามีพันธะต้องช่วยค้ำจุนเจ้าของที่ดินและรัฐ โดยการจ่ายชดใช้หนี้สินให้แก่ขุนนางเจ้าของที่ดิน และจ่ายภาษีให้แก่รัฐ ส่วนพวกขุนนางเจ้าของที่ดินก็มีพันธะในการสนับสนุนรัฐโดยการเป็นทหารหรือเป็นผู้ปกครอง และรัฐก็มีพันธะหน้าที่ให้การค้ำประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่พวกขุนนาง¹⁰ แต่อย่างไรก็ตามก็ไม่ปรากฏว่ารัฐได้ยอมรับพันธะที่เอาจริงเอาจังใด ๆ ต่อพวกชาวนา¹¹

ในสมัยซาร์อเล็กซิส (1645 - 1676) พระองค์ได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับทาสติดที่ดิน เรียกว่า The Ulozhenie of 1649 กฎหมายฉบับนี้บังคับให้พวกทาสติดที่ดินต้องกลายเป็นทาสของพวกเขา ขุนนางไปตลอดชีวิตไม่มีโอกาสได้เป็นไท “once a serf, always a serf” ฉะนั้น พวกชาวนาที่ทำงานอยู่ในที่ดินของขุนนาง จึงต้องกลายเป็นทาสติดที่ดินตลอดไป ถ้าหนีจะถูกฆ่า ส่วนชาวนาธรรมดาที่มีได้เช่าที่นาของขุนนางก็ไม่มีอิสระที่จะไปไหนมาไหนได้ตั้งแต่ก่อน จะต้องตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่ดินอยู่ปัจจุบันและห้ามแต่งงานกับชาวเมือง พวกนี้จะกลายเป็นชาวนารัฐ กฎหมาย Ulozhenie หรือ Assembly Code นี้ได้ใช้มาจนกระทั่งการปฏิรูปของสโตลิติน ในต้นศตวรรษที่ 20

การถือครองที่ดินในรัสเซีย

ที่ดินในรัสเซียได้ถูกแบ่งในหมู่ผู้ถือครองประเภทต่าง ๆ คือ พวกโบยาร์ (Boyars) เจ้าชาย (Princes) ขุนนาง วัด ซาร์และรัฐ (State) นอกจากนี้ยังมีพวกชาวนาอิสระ (free peasants) ซึ่งมีจำนวนเพียงเล็กน้อยที่ถือครองที่ดินเอง

ที่มาของการถือครองและกรรมสิทธิ์ ในการถือครองมีลักษณะแตกต่างกันไปตามประเภทของผู้ถือครอง กล่าวคือ

1. พวกโบยาร์และเจ้าชาย เป็นเจ้าของที่ดินที่มีสิทธิ์ที่จะเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานได้ ระบบการถือครองที่ดินที่เป็นมรดกตกทอดนี้เรียกว่า **Votchina** อันนี้หมายความว่าเมื่อพวกโบยาร์หรือเจ้าชายถึงแก่กรรม ที่ดินที่ถือครองอยู่ก็ตกทอดต่อไปให้ลูกหลานเป็นมรดกได้

2. พวกขุนนางบริการ (service nobility) และข้าราชการบริพาร ได้รับที่ดินเป็นรางวัลจากการรับใช้พระเจ้าซาร์ สิทธิของพวกเขาขึ้นอยู่กับความต่อเนื่องของบริการของพวกเขาเอง ดังนั้นที่ดินเหล่านี้เป็นมรดกตกทอดไม่ได้ ต้องส่งคืนเมื่อถึงแก่กรรมหรือเมื่อไม่สามารถให้บริการได้ อย่างไรก็ตามคนกลุ่มนี้ก็ได้พยายามที่จะแปลงรูปสิทธิชั่วคราวของตน ไปเป็นสิทธิที่เป็นมรดกตกทอดระบบการถือครองที่ดินจากการรับใช้หรือให้บริการ (service tenure) นี้เรียกว่า **Pomestie**

3. วัดหรือศาสนจักร จัดได้ว่าเป็นผู้ถือครองที่ดินรายใหญ่ในรัสเซีย เช่นเดียวกับในประเทศอื่น ๆ ส่วนใหญ่ในเวลานั้น ในทางทฤษฎีดูเหมือนว่ากรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัดนั้นจะเป็นสิ่งที่แน่นอนและตลอดไป แต่ในทางปฏิบัติแล้วรัฐสามารถและบางครั้งบางครั้งอาจอ้างสิทธิ์ทำการยึดที่ดินของวัดกลับมาเป็นของรัฐได้

4. ซาร์ เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมากและเป็นมรดกตกทอดซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของ **ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (crowns land)** โดยมีรัฐเป็นผู้อภิบาลตามกฎหมาย นอกจากนี้พระเจ้าซาร์ยังได้มีส่วนในที่ดินที่เรียกว่า **state lands** ซึ่งผู้ที่เป็นเจ้าของตามกฎหมายคือรัฐ มิใช่ตัวพระเจ้าซาร์เอง

5. พวกชาวนาเสรี พวกนี้มีจำนวนเล็กน้อย ผู้ซึ่งได้ถือครองที่ดินที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในภาคเหนือหรือใต้ที่อยู่ห่างไกลออกไปจากศูนย์กลางชุมชน

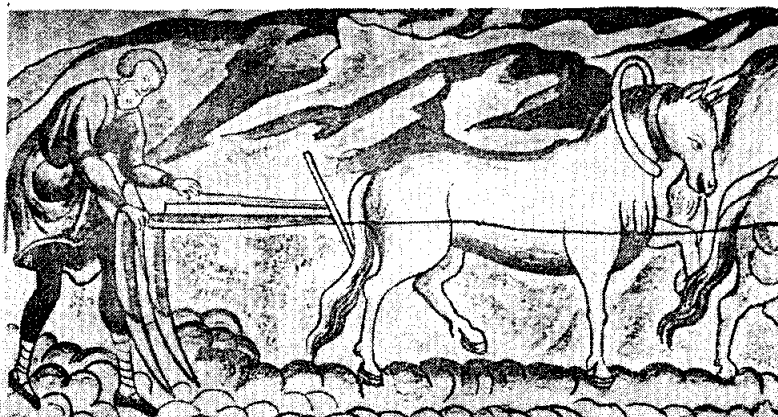
จากการขาดข้อมูลที่เชื่อถือได้ทำให้เป็นไปได้ที่จะให้จำนวนการกระจายที่ดินที่ถูกต้องในหมู่ผู้ถือครองกลุ่มต่าง ๆ แต่ก็ปรากฏว่าประมาณ 60% ถูกถือครองโดยพวกขุนนางที่ให้บริการเจ้าชายและบิเญอร์ ประมาณ 13% โดยวัด และที่เหลือโดยรัฐและชาวนาเสรี¹²

การพัฒนาเศรษฐกิจ

การเกษตร (Agriculture)

ในช่วงศตวรรษที่ 15-17 เศรษฐกิจของรัสเซียเป็นเศรษฐกิจตามธรรมชาติ อยู่บนพื้นฐานของการเพาะปลูกบนที่ดินโดยแรงงานทาสแต่มีลักษณะความเป็นแบบเดียวกันซึ่งไม่อาจเรียกว่าเป็นระบบ

การเกษตรยังคงเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของประชากรส่วนใหญ่ของรัสเซีย และในการเพาะปลูกพวกชาวนาก็ได้ใช้เทคนิคง่าย ๆ ซึ่งเป็นวิธีเดียวกับที่ใช้ในประเทศยุโรปอื่น ๆ เวลานั้นส่วนใหญ่เป็นระบบนาโล่ง (Open-field system) เป็นการเพาะปลูกบนผืนนา (strips) ตามยาว แคบ และไม่ล้อมรั้ว ไม่ตามแบบนา 3 ทุ่ง (three-field plan) ก็ตามแบบที่ทำติดต่อกันไปเรื่อย ๆ (continuous plan) สำหรับแบบนา 3 ทุ่ง ก็คือ ภายใต้อันหนึ่ง (field) ใน 3 ต้องพักทิ้งไว้ (lay fallow) ต่อปี ส่วนใหญ่ใช้กันในรัสเซียภาคกลาง ส่วนที่อื่น ๆ ใช้แบบทำไปเรื่อย ๆ คือภายใต้อันหนึ่งนาหนึ่งจะถูกไถหว่านติดต่อกันไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งมันไม่ให้ผล แล้วก็จะถูกพักทิ้งไว้ระยะหนึ่งเพื่อให้ดินดีขึ้น สำหรับเครื่องมือการเกษตรที่สำคัญคือไถไม้ที่เรียกว่า sokha ซึ่งใช้วัวหรือม้าหรือทั้ง

ภาพ ผู้เพาะปลูกใช้ Sokha ในการปรับดินเตรียมไถหว่านในฤดูใบไม้ผลิ

2 อย่างลากไถเพื่อทำการพลิกหน้าดิน สำหรับปลูกข้าวไรย์ ข้าวโอ๊ต ข้าวบาร์เลย์ ข้าวฟ่าง ข้าวที่ใช้เลี้ยงสัตว์ (buckwheat) แฟล็กและแฮมพ์ เครื่องมือง่าย ๆ อื่น ๆ ได้แก่จอบหยาบ ๆ (crude hoes) คราดไม้ และเคียว มีการใช้ปุ๋ยคอกใน 2-3 ท้องที่ แต่ประสิทธิภาพในการผลิตส่วนใหญ่ ถูกกำหนดโดยธรรมชาติของดิน มีสัตว์เลี้ยงเพียง 2-3 ประเภท ได้ถูกเลี้ยงไว้เพื่อใช้เป็นอาหาร หรือวัตถุดิบ ในเกือบทุกท้องที่พบว่ามีเพียงม้าและวัว ที่ถูกใช้เป็นสัตว์ที่ใช้ลากจูง

การเกษตรภายใต้สภาพการณ์ดังกล่าว สามารถจับเงินเพียงเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ เท่านั้น ผลผลิตที่ชาวนาผลิตได้ส่วนหนึ่งถูกเก็บไว้ซึ่งเขาได้บริโภคส่วนใหญ่ ในบางโอกาสก็มีส่วน เกินบ้างเล็กน้อยเพื่อแลกกับสินค้าหรือบริการต่าง ๆ ในหมู่บ้านของตน และส่วนซึ่งให้แก่เจ้าของที่ ดิน วัด หรือ รัฐ โดยทั่วไปก็เพื่อการบริโภคโดยตรง ไม่ใช่เพื่อขายในตลาด และถึงแม้ว่าผลิตได้ มากการขายก็ถูกจำกัดเนื่องจากตลาดของรัสเซียสำหรับผลผลิตจากนานั้นเล็ก ตลาดต่างประเทศ ก็ไกลและค่าขนส่งแพง อย่างไรก็ตามเจ้าของที่ดินที่มั่งคั่ง บางรายในตอนปลาย ๆ ศตวรรษ ก็ได้จัดการเริ่มทำการขายข้าวต่าง ๆ บ้าง พร้อม ๆ กับหนังสือและไม้ขน ซึ่งพวกเขาได้สร้าง ตลาดไว้ก่อนแล้ว¹³

โดยทั่วไปการเกษตรในช่วงศตวรรษที่ 15-17 ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะในเรื่อง ของระดับเทคนิคการทำนา แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือการจัดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขในการถือครอง ที่ดิน นั่นก็คือที่ดินขนาดใหญ่ของพวกขุนนางชั้นสูงเก่าแก่ได้ถูกแบ่งแยกและมอบให้แก่พวกขุนนาง ใหม่ (new service nobilities) หรือที่เรียกว่าพวก **dvorianstvo**

กระบวนการ (process) 2 ประการที่ต้องพิจารณารวมกันในเรื่องนี้ก็คือ

- (1) การเพิ่มจำนวนของคอมมูนชานาในที่ดินของขุนนางเจ้าของที่ดิน และ
- (2) การรับเอาที่ดินใหม่ ๆ เข้ามาในรัฐรัสเซียโดยพวก **dvorianstvo**

กระบวนการแรก เกี่ยวพันอย่างเหนียวแน่นกับขบวนการของความเป็นทาส (enserf-ment) ของชนชั้นชานา ซึ่งได้เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาของการรวมตัวกันในสมัยมอสโคว์ ชานา ไม่เพียงแต่ถูกผูกพันอยู่กับขุนนางเจ้าของที่ดิน แต่ยังคงขึ้นอยู่กับวัด หรือราชสำนัก และพบว่า สิทธิของชานาในการที่จะโยกย้ายยังถูกจำกัดมากขึ้นทุกที ทั้งเนื่องจากการสนับสนุนความเกรง-ขามและโดยการแข่งขันกันในหมู่ขุนนางเจ้าของที่ดิน ในเรื่องแรงงานของพวกชานา ซึ่งได้กระตุ้น ให้เกิดระบบทาสติดที่ดิน ในปี 1497 จากการขาดแคลนแรงงานอิวานที่ 3 จึงทรงออกกฎหมาย

the *Sudebnik* หรือ Code of Law of 1497 ระบุว่า การโยกย้ายของชาวนาที่ทำงานในที่ดินของเจ้าของที่ดินใดก็ตาม จะทำได้ใน 2 สัปดาห์ก่อนหรือหลังวันนักบุญยอร์จ (St. George's Day คือวันที่ 26 พฤศจิกายน) ซึ่งเป็นเวลาที่หมดฤดูการทำนาแล้วเท่านั้น และได้บังคับเก็บค่าธรรมเนียม (fees) อย่างหนักสำหรับการออกไป¹⁴ และประกาศในปี 1550 ห้ามเคลื่อนย้ายชาวนาโดยเฉพาะในเขตดินดำและช่างฝีมือ รวมทั้งชนชั้นกลางที่ทำการค้าด้วย ถึงปี 1603 แม้วันนักบุญยอร์จก็ห้ามโยกย้ายออก นอกจากจำกัดเสรีภาพในการโยกย้ายแล้ว ในขณะเดียวกันรวมทั้งในเวลาต่อมาด้วยก็คือ ระบบการถือเอาประโยชน์พื้นฐานจากชาวนา 2 ประการคือ การให้บริการแรงงาน (the labour barshchina) และการจ่ายค่าเช่า (rent obrok หรือ quit-rent) มีแนวโน้มที่จะต้องจ่ายเป็นเงิน แทนการจ่ายเป็นสิ่งของ

กระบวนการที่สอง คือ การมอบที่ดินใหม่ ๆ ของเมืองนอฟโกรอดและที่อื่น ๆ ให้แก่พวกขุนนางใหม่ (dvorianstvo) ได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการกระจายรูปแบบการถือครองที่ดินแบบใหม่ คือ the service pomest'e แทนการถือครองที่ดินแบบตกทอดซึ่งเรียกว่า votchina ผู้ถือครองที่ดินระบบนี้ เรียกในภาษารัสเซียว่า pomeshchiki ระบบ pomestie เป็นระบบที่พระเจ้าอิวานที่ 3 (ค.ศ. 1462 - 1505) ได้ตั้งขึ้นคือการจัดสรรหรือแบ่งแยกที่ดินแจกจ่ายให้แก่นายทหารที่ไปประจำการ และเมื่อทหารไปรบก็จำเป็นต้องมีคนช่วยทำนาจึงต้องจัดระบบให้ชาวนามีโอกาสเคลื่อนย้ายได้น้อยที่สุด เพื่อที่จะได้แน่ใจว่าชาวนาจะไม่ละทิ้งที่ดินไปที่อื่นเสีย ดังนั้นตามกฎหมายปี 1497 ตามที่กล่าวแล้วจึงให้ชาวนามีโอกาสได้พักผ่อนหรือโยกย้ายได้เพียงปีละครั้งในเดือนพฤศจิกายน และถ้าหาเงินมาชำระหนี้ไม่ได้ก็ต้องทำงานในปีต่อไปอีกเป็นการชดเชย

ในตอนกลางศตวรรษที่ 17 เป็นต้นไปพวกขุนนางกลุ่มต่าง ๆ ก็ยังคงเป็นเจ้าของที่ดินซึ่งมีการใช้ทาสในการทำนาในอัตราส่วนที่มากที่สุด จากการประเมินในปี ค.ศ. 1678-1679 ซึ่งรวมถึงประชากรในรัสเซียเขตยุโรปด้วยอย่างหยาบ ๆ จะเห็นว่าพระเจ้าซาร์ทรงเป็นเจ้าของประมาณ 9% ของครัวเรือนทั้งสิ้นจำนวน 812,000 ครัวเรือน เป็นพวกชาวเมืองและชาวนาของรัฐมากกว่า 10% วัดเป็นเจ้าของมากกว่า 13% และพวกขุนนาง (feudal lord) ประมาณ 67%¹⁵

ถึงปลายทศวรรษ 1640 ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ (top boyar) คือ บี.ไอ. โมโรซอฟ (B.I. Morozov) ได้เป็นเจ้าของพวกทาสมากกว่า 30,000 คน ซึ่งอาศัยอยู่ตามที่ตั้งต่าง ๆ กว่า 300

แห่ง พวกขุนนางเจ้าของที่ดินได้มีการเคลื่อนย้ายไปสู่เขตแม่น้ำโอก้า (Oka) ตอนใต้และเขตโวลก้า (เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโวลก้าได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางการผลิตข้าว) ได้ทำการเพาะปลูกในที่นาใหม่ ในตอนกลางของประเทศ และได้มีการยกระดับเทคนิคในการทำนาให้ดีขึ้น แม้ว่าการขยายการเกษตรปกติจะเป็นไปในทางขยายเนื้อที่การเพาะปลูกคือเป็นแบบ extensive มากกว่าการเพิ่มผลผลิตโดยการบำรุงรักษาคือแบบ intensive ความเจริญก้าวหน้าในกิจกรรมการเกษตรเพื่อการค้า (commercial agricultural activity) แสดงออกโดยการที่มีความชำนาญเฉพาะอย่างเพิ่มขึ้น เช่นในเขตดินดำทางตอนใต้แรงงานที่ทำงานในที่ดินปกติจะเป็นพวก peasant service และในเขตที่มีใช้ดินดำในภาคกลาง ซึ่งพวกทาสมักจะใช้เวลาของเขาทำงานในวิสาหกิจหัตถกรรม (manufacturing enterprise) กรรมวิธีเดียวกันนี้ก็ได้นำมาใช้ในงานที่แตกต่างกัน ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างเมืองและชนบท แม้แต่มอสโคว์เองบางครั้งชาวเมืองก็ยังต้องทำนา

การหัตถกรรม อุตสาหกรรมและการค้า

ในระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 16 การพาณิชย์ การค้าของมอสโคว์มีรูปแบบที่แตกต่างกันทั้งการค้าภายในและการค้าภายนอก นั่นคือกิจการค้าภายในเป็นเรื่องของรัฐโดยมีศูนย์กลางการค้าที่มอสโคว์ กิจการค้าต่างประเทศเป็นเรื่องที่เอกชนสามารถจะจัดการได้และเริ่มขยายตัวในตอนปลายศตวรรษที่ 16 ในขณะที่ชาวนาจำนวนมากยังคงทำการผลิตเพื่อประทังชีพในเขตชนบทนั้น การหัตถกรรม อุตสาหกรรม และการค้าก็อยู่ในเมืองแทบทั้งสิ้น การแบ่งแยกที่ดินในเมืองได้ถูกกันไว้ส่วนหนึ่งสำหรับพวกช่างฝีมือและพวกพ่อค้า ซึ่งพวกพ่อค้านั้นนอกจากจะทำการค้าขายในหมู่บ้านแล้ว ก็ยังต้องเดินทางไปยังเมืองอื่น ๆ เพื่อทำการซื้อหรือขายสินค้าของตนด้วยเช่นกัน

การหัตถกรรม (Handicraft) ในช่วงศตวรรษที่ 15-17 อาจกล่าวได้ว่าในเมืองและนครต่าง ๆ ซึ่งได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมาเป็นศูนย์กลางของชีวิตทางด้าน การปกครอง ด้านศาสนาและการค้า นั้น ในด้านการหัตถกรรมก็ได้มีการพัฒนาการกระจุกตัวของพวกช่างฝีมือซึ่งมีเป็นจำนวนมากในบางศูนย์กลางพวกช่างฝีมือได้ทำงานด้วยความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญคือพวกช่างฝีมือเหล่านี้ยังไม่มีการรวมตัวเป็นสมาคมหรือองค์กรที่เรียกว่ากิลด์ (Guild) ดังเช่นพวกช่างฝีมือในยุโรปตะวันตก ศูนย์กลางของการผลิตงานฝีมือที่สำคัญในสมัยนี้ได้แก่เมืองยาโรสลาฟ (Yaroslav) ช่างฝีมือเมืองนี้มีความเชี่ยวชาญในการทำกระจกเมืองโวลอกดา (Vologda) มีชื่อเสียงในการทำวัตถุด้วยเหล็ก เมืองคาลูกา (Kaluga) มีชื่อในการทำผลิตภัณฑ์ไม้ นอกจากนี้ก็มีเมืองพาฟโลโว (Pavlovo) และวอร์มส์ (Vorms) เป็นศูนย์กลางของการทำโลหะ เมืองไลสโกโว

(Lyskovo) ศูนย์กลางของการทำผ้าลินิน และเมืองมูราชคิโน (Murashkino) ทำหนังและพรหมปูเท้า ในศูนย์กลางอื่น ๆ พวกช่างฝีมือก็เข้าร่วมตัวกันตามความชำนาญต่าง ๆ ของตน สำหรับในและรอบ ๆ มอสโคว์ ซึ่งเป็นตัวแทนของศูนย์กลางการหัตถกรรม ได้มีช่างฝีมือชำนาญงานหลาย ๆ อาชีพแยกกัน อาทิ พวกช่างเหล็ก ช่างทอ และช่างทำอาวุธ นอกจากนี้ยังปรากฏว่าพวกชาวนาโดยเฉพาะในพื้นที่การเกษตรที่ยากจนเขตป่า ก็ได้มีส่วนทำการผลิตพวกงานฝีมือด้วย พวกเขาได้ยึดเป็นอาชีพเสริมโดยการผลิตงานที่ใช้มือทำเพื่อขาย หรือใช้มันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการจ่ายชำระให้แก่พวกเจ้าของที่ดิน

ข้อสังเกตคือ ช่างฝีมือชาวต่างประเทศได้มีส่วนในการพัฒนางานฝีมือและส่งเสริมความชำนาญงานใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือชาวเยอรมัน ในตอนกลางศตวรรษที่ 16 มอสโคว์ ได้มี German Settlement ที่ใหญ่พอใช้ ซึ่งประกอบด้วยพวกช่างฝีมือที่ชำนาญงานจำนวนมากเช่น ช่างทำแก้ว ช่างทอผ้า ช่างก่อตึก ช่างทำนาฬิกา ช่างถลุงแร่ ช่างเหล็ก ช่างทาสี คนปรุงยา แม้กระทั่งหมอและโหร หน้าที่ของพวกเขาคือการฝึกอบรมชาวรัสเซียในงานดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม งานหัตถกรรมของรัสเซีย ก็เทียบไม่ได้กับของยุโรปตะวันตกทั้งในด้านเทคนิคและในด้านการจัดองค์การโดยมาตรฐานตะวันตกแล้ว เครื่องมือที่ใช้ก็เก่าล้าสมัย เช่น พวกช่างไม้ที่ไม่มีเลื่อยได้ตัดไม้ด้วยขวาน ช่างถลุงโลหะได้ใช้สูบลมด้วยมือขนาดเล็ก (manual bellows) ในโรงหล่อของตนและช่างทอได้ทำงานด้วยหูกที่ง่ายและธรรมดาที่สุด และในขณะที่พวกช่างฝีมือตะวันตกได้มีสมาคมกิลด์ของตนขึ้น พวกช่างฝีมือรัสเซียก็ยังไม่มีความรู้หรือองค์การที่จะใช้เป็นเครื่องปรับปรุงโชคชะตาทางเศรษฐกิจและการเมืองของพวกเขาเลย

อุตสาหกรรม (Industry) กล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมของรัสเซียเริ่มขึ้นในศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงที่อุตสาหกรรมเริ่มแบ่งแยกออกจากการเกษตร การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดที่เกิดขึ้นก็คือได้มีความชำนาญเฉพาะอย่าง (specialization) ในระบบโรงงานและอุตสาหกรรม (manufacturing and industry) ซึ่งได้แก่การรีดและการเปลี่ยนรูป (the extraction & processing of metal) โลหะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแร่เหล็ก การผลิตสินค้าพวกเครื่องดินเผา ผ้า ไม้และเครื่องหนัง เหล่านี้มีความชำนาญเฉพาะอย่างเกิดขึ้น สำหรับอุตสาหกรรมโรงงานถูกดำเนินการโดยแรงงานที่ต้องใช้กำลัง ซึ่งได้เริ่มปรากฏในมัสโคว์ในศตวรรษที่ 17 อุตสาหกรรมส่วนใหญ่ยกเว้น 2-3 อุตสาหกรรมแล้ว เป็นกิจการขนาดเล็ก โดยส่วนรวมระหว่างช่วงเวลาดังกล่าวนี้ในรัสเซียมีโรงงานเพียงประมาณ 30 โรง บางโรงงานดำเนินงานเป็นระยะ¹⁶ สำหรับอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ที่สำคัญได้แก่

1. อุตสาหกรรมสิ่งทอ (textile) เกิดขึ้นในหลายตำบลทางตะวันออกเฉียงเหนือของมอสโคว์ ซึ่งทำการปลูกต้นแฟลกซ์สำหรับเอาปอมาทำผ้าลินิน และการปลูกป่านปอกก็ได้กลายมาเป็นธุรกิจที่สำคัญของเมืองต่าง ๆ ทางตะวันตกเฉียงเหนือ คือ เมืองนอฟโกรอด พสคอฟ และสโมเลนสค์

2. อุตสาหกรรมเหล็ก ได้เกิดขึ้นในตอนใต้ของเมืองหลวงคือที่เมืองตุลา (Tula) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมเหล็ก โดยมีพ่อค้าชาวต่างชาติคือแอนดรูว์ วินีเยส (Andrew Vinius แต่บางตำราเขียนว่า Andreas Vinius) เป็นผู้ริเริ่มอุตสาหกรรมเหล็ก เขาได้ตั้งโรงงานถลุงเหล็กที่อาศัยพลังน้ำขึ้น 3 โรงในปี 1632 (ในสมัยซาร์ไมเคิล, 1613 - 1645) และส่วนใหญ่ทำการผลิตอาวุธโดยที่รัฐเป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุนและเป็นลูกค้าที่สำคัญ โรงงานของวินีเยสนับเป็นตัวอย่างของกิจการจำนวนน้อย ที่ได้ถูกตั้งขึ้นในระหว่างศตวรรษ และเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่รัฐบาลอนุญาตให้เขาใช้แรงงานของพวกชาวนาที่เป็นทาสระหว่างช่วงฤดูหนาวเพื่อเสริมงานของชาวนาเสรีจำนวนน้อยที่เขาสามารถจ้างได้ วินีเยสได้จัดหาเหล็กที่รัฐบาลต้องการให้ การจัดการเช่นนี้ได้สร้างความพอใจให้ทั้ง 2 ฝ่าย โรงงานถลุงเหล็กได้ก้าวหน้าไปเป็นหนึ่งในบรรดาอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดของรัสเซีย อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมารัฐบาลก็ได้รับกิจการไปดำเนินการต่อ เมื่อถึงช่วงทศวรรษ 1660 ปรากฏว่าในเขตตุลามีโรงงานอุตสาหกรรม 7 แห่ง ซึ่งมีคนทำงานประมาณ 119 คน และเกือบครึ่งหนึ่งเป็นชาวต่างประเทศ

ข้อสังเกตคือ ในศตวรรษที่ 17 ได้มีนักอุตสาหกรรมต่างชาติหลายรายได้เข้ามาอยู่ในมัสโคว์ และได้มีฐานะมั่งคั่งด้วย นอกจากที่สำคัญที่สุดคือวินีเยสแล้ว ยังมีชาวสวีเดนชื่อ Ulysses Koet ได้สร้างโรงงานแก้วใกล้มอสโคว์ในปี 1634 Peter Marcellis ชาวเดนมาร์ก และ Philimon Akem ชาวเดนมาร์ก ก็ได้ก่อตั้งโรงงานเหล็กขึ้นในปี 1639 เป็นต้น¹⁷

3. อุตสาหกรรมถลุงแร่ ในตอนปลายศตวรรษกิจกรรมถลุงแร่ได้เริ่มขึ้นในทางตะวันตกเฉียงเหนือและในอูราล ซึ่งรวมไปถึงวิสาหกิจโรงงานผลิตอาวุธยุทธภัณฑ์ขนาดใหญ่ 12 แห่ง สำหรับเทคนิคที่ใช้ในการผลิตนั้น ถึงแม้ว่าจะได้มีการเปลี่ยนกรรมวิธีจากการผลิตแบบพื้นบ้าน (domestic production) ไปเป็นเตาหลอมเหล็กที่ใช้ลมเป่า (blast furnaces) ซึ่งให้ปริมาณที่มากกว่าและคุณภาพสูงกว่า แต่กำลังลมและน้ำก็ยังคงเป็นแหล่งพลังงานที่สำคัญ และแรงงานที่ใช้ในอุตสาหกรรม ถ้าไม่เป็นแรงงานทาส (servile labor) ก็เป็นแรงงานจ้าง (hired labor) ที่ดึงมาจากประชากรชาวเมืองที่ยากจน นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วก็ยังคงมีการทำเหมืองแร่ในแหล่งที่มีอยู่หรือแหล่งใกล้เคียง ๆ รวมทั้งอุตสาหกรรมอื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ทั้งหลาย

สำหรับป้อนวิสาหกิจอุตสาหกรรมก็หาไม่ได้ง่าย ๆ เสมอไป ตัวอย่างเช่นหนังสัตว์ (hides) สำหรับโรงงานฟอกหนัง (tanneries) แห่งคาซาน (Kazan) ก็ถูกนำมาจากที่ต่าง ๆ รวมทั้งจากแหล่งที่อยู่ห่างไกลเช่นอูราลส์

ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงนี้คือ ความจำเป็นในการที่ก่อให้เกิดความคิดริเริ่มของผู้ประกอบการสำหรับกิจการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากรัฐ แต่ก็มีบ้างที่มาจากพวกขุนนาง พระ พ่อค้าและชาวนา เป็นต้น ตัวอย่างของผู้ประกอบการชาวรัสเซีย เช่น พวกสโตรกานอฟ (Stroganovs) เป็นนักอุตสาหกรรม-พ่อค้า ผู้ซึ่งประมาณได้ว่า มีแรงงานจ้าง 10,000 คน และพวกทาสติดที่ดิน 5,000 คนในปกครองของเขา ส่วนพวกโมยาร์และแมร์ซาร์เอง ก็ดำเนินวิสาหกิจอุตสาหกรรม และแสวงหาความมั่งคั่งเช่น พวกโมโรซอฟ (Morozovs) เป็นพวกโบยาร์มีเงินนับล้าน ๆ รูเบิล และผู้สังเกตุการณ์ชาวต่างประเทศจำนวนมากเห็นว่า พระเจ้าอิวานที่ 4 และบอริส โกดุนอฟ (Boris Godunov) จัดว่าอยู่ในหมู่พวกขุนนางที่มั่งคั่งที่สุดในยุโรป¹⁸

นอกเหนือจากมีอุตสาหกรรมหนักดังกล่าวเกิดขึ้นแล้ว ในช่วงนี้ก็ยังมีอุตสาหกรรมอื่น ๆ อีก 2-3 อุตสาหกรรม ซึ่งทำการอุปทานตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ อุตสาหกรรมดังกล่าวเป็นอุตสาหกรรมเบาที่ผลิตสินค้าที่ใช้สอยในบ้านเรือน ที่สำคัญที่สุดคือ อุตสาหกรรมเกลือและอุตสาหกรรมสบู่ (โปแตช) ซึ่งประกอบการโดยเอกชนและได้สร้างความมั่งคั่งให้กับ 2 ตระกูล คือ พวกสโตรกานอฟ ผู้เป็นเจ้าของกิจการเกลือและโมโรซอฟ ผู้เป็นเจ้าของกิจการสบู่ สำหรับพวกสโตรกานอฟนั้นเดิมเป็นพวกชาวนา ต่อมาได้กลายเป็นผู้ที่มั่งคั่งอย่างใหญ่หลวง ส่วนใหญ่ถูกค้าจุนโดยโรงงานเกลือของพวกเขา ผลประโยชน์ร่วมของเขาก็คือ การได้ใช้บริการของแรงงานเสรีและแรงงานทาสราว 15,000 คนดังกล่าว ส่วนพวกโมโรซอฟ เป็นพวกโบยาร์ได้รับผลกำไรปีละประมาณ 200,000 ดอลลาร์จากอุตสาหกรรมหลักคือ อุตสาหกรรมสบู่หรือโปแตช (น้ำค้างใช้ทำสบู่อย่างโซดา) อย่างไรก็ตามความสำเร็จดังกล่าวก็ไม่ขยายกว้างและเพียงไม่กี่รายผู้ซึ่งสามารถดำรงฐานะของตนอยู่ได้ เนื่องจากอุปสงค์ไม่เพียงพอที่จะสนับสนุนการแข่งขันกัน¹⁹ อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากผู้ประกอบการ 2 ตระกูลดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งทำการผลิตไม่เพียงแต่ผ้า โลหะ และเครื่องหนังเท่านั้น แต่ยังสามารถผลิตพวกเกลือโปแตชและน้ำมันดิน (pitch) อีกด้วย

การค้า (Trade)

1. การค้าภายในประเทศ ในศตวรรษที่ 16-17 การค้าภายในประเทศได้สะท้อนสถานการณ์การผลิต กล่าวคือการผลิตถูกจำกัดและผลิตเฉพาะที่ความต้องการใช้ภายในประเทศ ศูนย์การค้าของมอสโกว์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในฐานะเป็น Chinese City ได้เป็นต้นแบบสำหรับตลาดที่เล็กกว่าอื่น ๆ ทั่วประเทศ นั่นคือจัดเป็นร้านค้าเล็ก ๆ ปลูกเป็นแถวแทบจะไม่ดีไปกว่าเพียงมากนัก มีการจัดแยกเป็นประเภท เช่น แถวหนึ่งขายพวกลูกไม้ ด้าย เชือก อีกแถวหนึ่งขายพวกสินค้าขนสัตว์ อีกแถวหนึ่งขายปลา และแถวอื่น ๆ ก็ขายสินค้าอื่น ๆ ต่างกันไป ป้อยครั้งที่เจ้าของร้าน 2-4 คน ได้รวมหุ้นกันเป็นเจ้าของร้านเดียวที่มีความยาว 20 ฟุต และกว้าง 10 ฟุต และบางโอกาสผู้ประกอบการบางรายอาจเป็นเจ้าของร้านถึง 15 ห้อง ศูนย์การค้าที่ตั้งขึ้นเหล่านี้บางครั้งก็ถูกจัดเป็นตลาดนัด สำหรับพวกชาวนานำผลผลิตการเกษตรและงานฝีมือของตนมาขาย พวกช่างฝีมือในเมืองก็จะนำผลิตภัณฑ์ของตนมาขายด้วย นอกจากนี้พวกพ่อค้าและเจ้าของร้านก็อาจจะมาซื้อและขายสินค้าในประเทศรวมทั้งสินค้าจากต่างประเทศด้วย

ภาพ นายพอลนิชย์รัสเซียในศตวรรษที่ 16

ในหมู่พวกพ่อค้านั้น พวกนายพาณิชย์ (merchants) มักจะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า พวกพ่อค้าเล็ก (tradesmen) ในช่วงนี้พวกนายพาณิชย์ได้นำเอาวิธีการซื้อสินค้าเป็นจำนวนมาก ของช่างฝีมือมาเก็บสต็อกเอาไว้ในโกดัง รอจนกว่าจะได้ราคาดีจึงจะขาย มาใช้ บางรายก็เริ่ม ชำนาญเป็นพิเศษในการนำเข้าหรือส่งออก และเมื่อมีฐานะมั่งคั่งขึ้น พวกนี้บางคนก็จะก้าวไปถึงขั้น มีอิทธิพลทางการเมือง

2. การค้าต่างประเทศ ในช่วงศตวรรษที่ 15-16 การค้าต่างประเทศได้ขยายออกไป ทั้งทางด้านตะวันตกและทางด้านตะวันออก ในขณะที่การค้าทางด้านทะเลดำมีอุปสรรคเนื่องจากการ เสื่อมของกรุงคอนสแตนติโนเปิลในปี ค.ศ. 1453 และหลังศตวรรษที่ 16 ก็ได้ขยายตัวออกไปอีก ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้ว เส้นทางการค้าเก่าจากทะเลบอลติก ไปยังยุโรปตะวันตกได้ถูกขัดขวางเนื่อง จากความเจริญของสวีเดนในปลายศตวรรษที่ 16 และเส้นทางดังกล่าวก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุม ของชาติที่ไม่เป็นมิตร ส่วนการจำกัดทางด้านการค้าของรัสเซียกับยุโรปส่วนอื่น ๆ มิได้เป็นไปอย่าง เข้มงวดและถาวร การค้าตามปกติและสม่ำเสมอกับอังกฤษ ได้มีขึ้นภายหลังจากที่ Richard Chancellor กัปตันชาวอังกฤษผู้ซึ่งได้นำกองเรือ 3 ลำออกเดินทางเพื่อค้นหาเส้นทางทางตะวันออก เฉียงเหนือ (north-east passage) ไปยังอินเดียโดยได้รับการสนับสนุนและแนะนำจากซีบาสเตียน คาบอท (Sebastian Cabot) ได้เดินทางมาถึงทะเลขาวและเข้าสู่มอสโคว์ ในปี ค.ศ. 1553 พระเจ้า อิวานให้การต้อนรับเขาอย่างอบอุ่น และได้มีการตกลงทำสัญญาทางการค้าระหว่าง 2 ประเทศ อันเป็นสนธิสัญญาการค้าฉบับแรกเรียกว่าสนธิสัญญาอาร์คแองเจลสก์ (Archangelsk Treaty) ปีรุ่งขึ้นคือ 1554 พระนางแมรีแห่งอังกฤษได้พระราชทานกฎบัตรจัดตั้งบริษัทมัสโคว์ของ อังกฤษ (The English Muscovy Company) ขึ้น ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกของบริษัท East India Company ของอังกฤษและดัตช์ (เมื่อถึงศตวรรษที่ 18 บริษัท Muscovy Company ได้ถูกแทนที่โดย The Russia Company) หลังจากนั้นไม่นานก็ได้ผูกขาดการค้าของอังกฤษกับรัสเซีย ดังนั้นภายหลัง การเปิดเส้นทางเดินเรือจากทะเลขาวไปยังอาร์คแองเจลสก์ พวกพ่อค้าอังกฤษก็ได้ทำการค้ากับ รัสเซีย และได้รับเงื่อนไขที่อนุเคราะห์ยิ่งสำหรับการค้าในรัสเซีย หลังปี 1558 ชาวอังกฤษได้รับ อนุญาตให้ผ่านไปยัง Narva บนอ่าวฟินแลนด์ได้โดยเสรี โกดังสินค้าของอังกฤษได้ถูกสร้างขึ้น ในเมืองใหญ่ของรัสเซีย นอกจากนี้อังกฤษยังได้รับสิทธิผ่านแดนอย่างเสรีโดยผ่านทางแม่น้ำ โวลก้า ไปยังเปอร์เซียและเอเชียกลางได้ด้วย อย่างไรก็ตามหลังปี 1649 สิทธิพิเศษในการค้า ทั้งหมดของบริษัทในรัสเซีย ก็ได้ถูกยกเลิกโดยซาร์อเล็กซิสที่ 1 นอกจากอังกฤษแล้วก็ติดตามมาด้วย พ่อค้าชาวดัตช์ ได้พัฒนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับมอสโคว์ในระหว่าง 100 ปีต่อมา และใน ศตวรรษที่ 17 ก็สามารถแข่งขันหน้าคู่แข่งอื่นไปได้

หลังศตวรรษที่ 16 การค้าต่างประเทศของรัสเซียได้เฟื่องฟูขึ้น ได้มีการจัดงานแสดงสินค้าฤดูร้อนระหว่างประเทศขึ้นที่อาร์คแองเจิล ภายใต้การอุปถัมภ์ของพ่อค้าจากหลายชาติ พ่อค้ารัสเซียถือโอกาสนำเอาสินค้าต่าง ๆ มาขายเช่น ข้าว หนังสัตว์ ไม้ขนอน โปแตช สิ่งฟุ่มเฟือย อาทิ ไหม (ได้ถูกซื้อมาจากพวกพ่อค้าตะวันออกในอาสตราข่าน) และขนสัตว์ ซึ่งซื้อมาจากไซบีเรีย และพวกเขาก็จะรับซื้อพวกผ้าขนสัตว์ เครื่องเทศ และสินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ที่ตลาดรัสเซียต้องการ

ก่อนปี 1667 พวกพ่อค้าต่างชาติได้รับสิทธิให้ส่งสินค้าทั้งไปและกลับเปอร์เซีย อินเดีย และเอเชียกลาง โดยผ่านรัสเซีย อย่างไรก็ตามหลังจากนั้น ด้วยความกดดันจากพวกพ่อค้ารัสเซียรัฐบาลจึงได้ตัดสิทธิดังกล่าวของพ่อค้าต่างชาติ และได้ให้พวกพ่อค้ารัสเซียผูกขาดการค้าผ่านแดน (transit trade) ดังกล่าว²⁰

อย่างไรก็ตามรัสเซียก็ไม่อาจจะทำการค้ากับประเทศอื่น ๆ ได้สะดวก เนื่องจากการขาดเมืองท่าที่ดี ๆ และปริมาณการค้าในมัสโควีโดยทั่วไปไม่ใหญ่โต เนื่องจากการคมนาคมที่ลำบาก การขาดเงินทุน ภาษีและค่าธรรมเนียมที่หนัก และการขัดขวางอยู่เสมอของพวกเจ้าหน้าที่ แต่ก็ยังเป็นสิ่งดึงดูดด้วยโอกาสของการได้กำไร

3. สินค้าออก สินค้าเข้า และศูนย์การค้า สินค้าออกที่เป็นหลักของรัสเซียที่ส่งไปทางตะวันตก ได้แก่ เฟอร์ และ ขนสัตว์ ครั่ง (wax) เทียนไข (tallow) ป่านและปอ ในขณะที่สินค้าเข้าที่สำคัญคือ อาวุธและสินค้าฟุ่มเฟือย สินค้าฟุ่มเฟือยได้แก่ พวกไหม เครื่องเทศ และเพชร ยังคงเป็นสินค้าเข้าที่สำคัญจากทางตะวันออก ในขณะที่สินค้าออกของรัสเซียไปยังตะวันออกก็เช่นเดียวกับที่ส่งออกไปขายทางตะวันตก แต่รวมทั้งสินค้าหัตถกรรม (manufactured goods) ในอัตราสูง บางขณะก็ถูกพวกดาร์ตาร์ขัดขวางการค้าทางด้านตะวันออก แต่บางครั้งก็ช่วยประนีประนอม นอกจากนี้พ่อค้าชาวรัสเซียก็ได้เคยเดินทางเข้าไปค้าขายถึงเอเชียและเอเชียไมเนอร์ เช่น Afanasii Nikitin ได้เคยเดินทางไปค้าขายยังอินเดียเป็นเวลากว่า 20 ปี ก่อนที่จะมีการค้นพบเส้นทางเดินเรือไปยังอินเดียโดยวาสโก ดา กามา แห่งปอร์ตุเกส²¹

ในศตวรรษที่ 17 จุดเริ่มต้นของ All-Russian market ส่วนใหญ่จะเห็นได้จากการค้าพวกข้าว (grain) มากกว่าพวกสินค้าอุตสาหกรรม ความต้องการของรัฐในเรื่อง distillation purposes ความต้องการวัตถุดิบจากไซบีเรีย และความต้องการตลาดสินค้าออก เป็นเครื่องกระตุ้นที่สำคัญ บางครั้งก็มีการทำสัญญาซื้อขายผลผลิตข้าวเป็นจำนวนมาก ทำให้พวกพ่อค้าคนกลางมั่งคั่งขึ้น ชาวนาเป็นผู้ผลิตที่สำคัญ ในขณะที่ไมโรซอฟและพวกขุนนางอื่น ๆ ก็ได้ให้ความสนใจแต่ในด้าน

ธุรกิจ การรวมกันของตลาดเห็นได้ชัดจากการที่ตลาดท้องถิ่นต่าง ๆ ถูกรวมเข้าอยู่ในระบบขนาดใหญ่ในรูปของการค้าข้าวในเขตใหญ่ ๆ สโมเลนสค์กลายเป็นศูนย์กลางทางตะวันตก โวโรเนซ (Voronezh) เป็นจุดศูนย์กลางทางใต้ แพลกซ์ได้กลายเป็นสินค้าในดินแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งมีพสกอฟเป็นจุดศูนย์กลาง และผลิตภัณฑ์จากสัตว์โดยเฉพาะหนังสัตว์และน้ำมันหมู (lard) ได้มีการซื้อขายในเมือง Archangel การค้าเฟอร์ทำกันอย่างขนานใหญ่ในไซบีเรียและที่อื่น ๆ

สินค้าต่าง ๆ มักจะขนส่งกันตามเส้นทางแม่น้ำใหญ่ ๆ ซึ่งมักจะมาบรรจบกันที่ Sukhona-Northern Dvina ซึ่งเป็นเส้นทางไปสู่เมืองอาร์คองเจล มอสโคว์เป็นเมืองท่าทางทะเล ในปี ค.ศ. 1653 สินค้าต่าง ๆ มีมูลค่ามากกว่า 1 ล้านรูเบิล (1 รูเบิลขณะนั้นเท่ากับ 17 รูเบิลตอนต้นศตวรรษที่ 20) ถูกส่งออกไปจากเมืองอาร์คองเจลซึ่งรวมทั้งเฟอร์ โปแตส หนังฟอก น้ำมันหมู และผ้า นอกจากนี้ก็มีข้าวมากกว่า 1 ล้านบุเชล สินค้าเข้าที่เข้ามายังเมืองอาร์คองเจลในปี ค.ศ. 1671 ก็มีรายการมากมายเช่นกันรวมทั้งเพชร สินค้าพวก ทองและเงิน กระดาษ หมวก เข็มและลูกไม้ เหล้าไวน์ จินเจอร์ พริกไทย พวกเครื่องยา และอาวุธ ประเทศคู่ค้าที่สำคัญ ได้แก่ พวกดัทช์ รองลงมาคืออังกฤษ

ตลาดทางเหนือเชื่อมโยงกับเขตโวลก้า ซึ่งมีศูนย์กลางการค้าที่สำคัญได้แก่ นิซนี นอฟโกรอด คาซานและอาสตราข่าน (Astrakhan) รวมไปถึงไซบีเรีย สำหรับแม่น้ำโวก้าและสาขาที่อยู่ตอนบนก็เชื่อมโยงกับยูเครนและทางภาคใต้ ภาคตะวันตกเฉียงใต้ก็มีแม่น้ำดนีเปอร์ (Dnepr) และแม่น้ำดวียนาตะวันตก (Western Dvina) เป็นเส้นทางซึ่งมีเมืองสโมเลนสค์อยู่ตรงทางแยก

ศูนย์กลางของความเจริญของ All-Russia market ก็คือเมืองมอสโคว์ ซึ่งเส้นทางการค้าเกือบทุกสายจะมุ่งไปสู่มอสโคว์ และเชื่อมติดต่อกับเมืองอื่น ๆ อีกมากกว่า 150 เมือง สินค้าชนิดต่าง ๆ จากทุกภาคของยูเรเชียถูกนำมาขายในเมืองหลวง และในงานตลาดนัดที่เซนต์ แมคเคอริอัส (St. Macarius) ใกล้ ๆ นิซนี นอฟโกรอด สำหรับการซื้อขายส่วนใหญ่ในสินค้าท้องถิ่นมักเกิดขึ้นในตลาดนัดท้องถิ่น และศูนย์กลางการค้าสำคัญได้แก่ สโมเลนสค์ นอฟโกรอด พสกอฟ โอลอวกาทเวอร์ ตูล่า คาลูกกา ยาโรสลลาฟ คอสโตรมา นิซนี นอฟโกรอด คาซาน รายซาน และอาสตราข่าน

4. กลุ่มพ่อค้าสำคัญ ในตอนปลายศตวรรษที่ 17 กลุ่มพ่อค้าผู้มั่งคั่งจำนวนมาก (Large mercantile fortunes) ได้มีกำไรอย่างมหาศาลพอกพูนขึ้นจากการทำการส่งเข้าและส่งออก และจากการค้าภายในประเทศบ้าง รัฐได้ให้ความอุปถัมภ์อุดหนุนแก่พวกพ่อค้าที่ร่ำรวย โดยเฉพาะพวกที่เรียกว่า "guests" หรือ "Gosti" และพวกนี้ก็ได้ให้บริการเป็นพิเศษแก่รัฐจากการที่ได้รับสิทธิ การเช่า และการทำสัญญาสำหรับพวกพ่อค้า Guests นี้ พระเจ้าซาร์จะเป็นผู้แต่งตั้งโดยการ

ให้สิทธิพิเศษโดยเฉพาะ ฉะนั้นภายใต้การอุปถัมภ์ของซาร์และรัฐพวกนี้ได้รับการยกเว้นจากภาษีค่าธรรมเนียมและข้อบังคับต่าง ๆ และจนกระทั่งถึงปี 1666 พวกเขาได้รับสิทธิให้เป็นเจ้าของที่ดินที่ตกทอด และได้รับ **pomestie** เพื่อแลกกับสิทธินี้พวกเขาต้องทำหน้าที่บริหารงานโรงภาษีของรัฐบาล ให้คำปรึกษาในเรื่องการเงินแก่ซาร์ และปฏิบัติงานด้านธุรกิจอื่น ๆ ของราชอาณาจักร แต่อย่างไรก็ตามพวก **guests** ก็มีไม่มากนัก คือในมอสโกมีประมาณ 30 คนเท่านั้น แต่พวกนี้ก็มีอิทธิพลมากพอ ๆ กับความร่ำรวย โดยมีผลตอบแทนที่เก็บได้รายปีระหว่าง 20,000 - 100,000 รูเบิล

พวก **guests** ที่สำคัญได้แก่ จี.แอล. นิคิตินอฟ (G.L. Nikitinov) ผู้ซึ่งเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด และเป็นคู่แข่งของพวกสโตรกานอฟ เขาประกอบธุรกิจด้านผ้าขนสัตว์ เกลือ และปลา มีบริษัทเดินเรือส่งแม่น้ำโวลก้าไปจนถึงเมืองอัสตราข่าน นอกจากนี้นิคิตินอฟยังเป็นเจ้าของเงินทุนถึง 1 ใน 4 ของทุนทั้งหมดของพวก Moscow **guests** อื่น ๆ รวมกัน บุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่มีเงินถึง 100,000 รูเบิล **guest** อีกผู้หนึ่งคือ เอ็ม.กูเรฟ (M.Gurev) ได้เรียกร้องให้ใช้เงิน 200,000 รูเบิลในการสร้างเมืองตรงปากแม่น้ำ **Jaik** ซึ่งเป็นการสนับสนุนชื่อเสียงของเขา และเป็นการบ่อนทำลายผลประโยชน์ในการจับปลาของเขา ขนาดของสัญญาของรัฐ (size of state contracts) ดูได้จากตัวอย่างหนึ่ง คือ เฟดอร์ ซิลิน (Fedor Silin) ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้มอสโก สามารถขายผ้ามากกว่า 60,000 เมตรให้แก่หน่วยงานของรัฐบาลหน่วยหนึ่งในปี ค.ศ. 1676 ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้จำหน่ายเกลือและเหล็กอีกด้วย

นอกจากกลุ่ม **guests** แล้วในระดับต่ำกว่า **guests** ก็ได้แก่กลุ่มของพ่อค้าคนกลางหรือที่เรียกว่าสคูปชชีกิ (skupshchiki) พวกนี้เป็นพ่อค้าขนาดเล็กซึ่งมีเงินทุนและอิทธิพลน้อยกว่า **guests** และมักต้องเดินทางไปค้าขายยังที่ไกล ๆ แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปต่างประเทศหรือเป็นเจ้าของที่ดินที่ตกทอด ถึงแม้ว่าจะมีอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากและการค้ายังคงเป็นการค้าในท้องถิ่น ก็มีชาวรัสเซียเพียงเล็กน้อย ตั้งแต่จากพระเจ้าซาร์และพวกโบยาร์ลงไปจนถึงพวกชาวนาที่มั่งคั่งที่สุด (the meanest peasants) ผู้ซึ่งไม่เคยได้เกี่ยวข้องกับงานด้านการค้าเลยไม่ว่าทางตรงและทางอ้อม²²

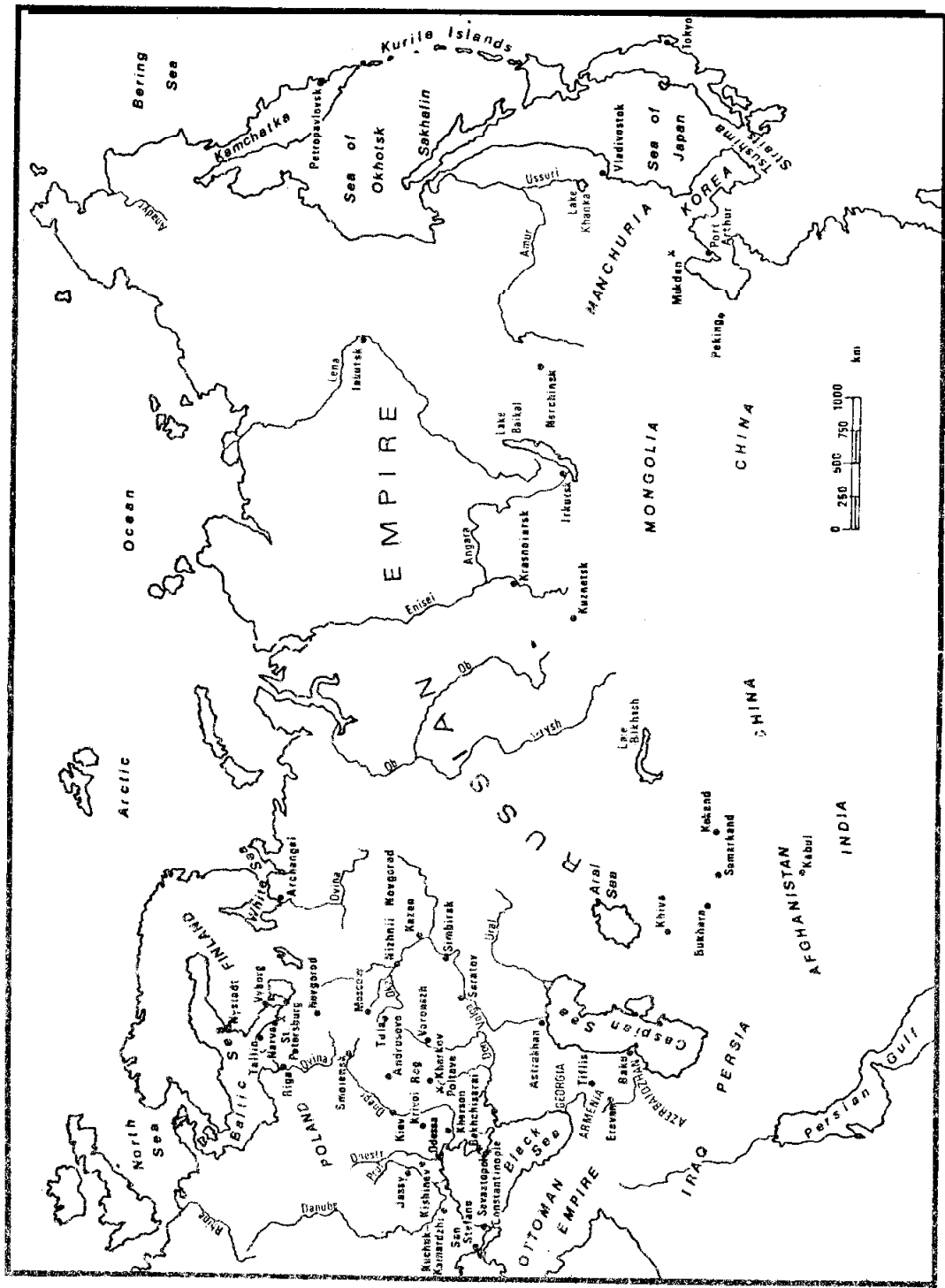
การเข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจของรัฐ

ในตอนปลายของสมัย Moscovite Russia การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนั้น รัฐเข้ามามีบทบาทมาก ทั้งนี้เนื่องจากรัสเซียมีความเกี่ยวพันทั้งทางด้านการค้าและสงครามกับประเทศมหา-

อำนาจเพื่อนบ้าน ซึ่งได้แก่ ตุรกี โปแลนด์ และสวีเดน ดังนั้น Moscovite Russia จึงพบว่าจำเป็นต้องเสียสละพลังจำนวนมากในการสร้างความแข็งแกร่งเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับประเทศเหล่านี้ได้ ดังนั้นในตอนปลายศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 17 รัฐจำเป็นต้องใช้เงินอย่างมาก ดังนั้นรัฐจึงได้ใช้นโยบายภาษีอากรเรียกเก็บภาษีจากชาวนาอย่างหนัก นอกจากนั้นชาวนายังต้องรับภาระให้บริการต่อพวกขุนนางเจ้าของที่ดินและรัฐอีกด้วย

ในทางด้านนโยบายการค้านั้น ถ้าไม่เข้มงวดต่อพวกพ่อค้ารัสเซียก็ได้ให้อำนาจอย่างใหญ่หลวงต่อคนเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น ในปี 1649 ตามกฎหมาย Ulozhenie การค้าของชาวต่างชาติได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะเมืองอาร์คแองเจล ต่อมาได้ถูกส่งเสริมโดยได้มีการออก the New Commercial Regulations ปี 1667 ซึ่งห้ามพ่อค้าชาวต่างประเทศเข้าไปทำการค้าปลีก (retail trade) และได้ตั้งภาษีสูงสำหรับสินค้าต่างประเทศ ยิ่งกว่านั้นพระเจ้าซาร์และบริวาร ยังได้ทำการจัดตั้งธุรกิจการค้าที่ใหญ่ที่สุดและได้ผูกขาดกิจการหลายอย่างอีกด้วย Samuel Collins ได้ขนานนามพระเจ้าซาร์อเล็กซิส (Alexis 1645 - 1676) ว่า "The Chief Merchant in all the Empire" และเหตุการณ์เหล่านี้เป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งของการที่การพัฒนาระบบนายทุนของรัสเซียอ่อนแอและล่าช้า

ดังนั้นในตอนปลายศตวรรษที่ 17 มอสโคว์ก็ยังล่าช้าทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากการที่อยู่ห่างไกลจากเส้นทางการค้าที่สำคัญของพวกพ่อค้าคนกลางในระบบนายทุนทางตะวันตกและอุปสรรคอีกประการคือระบบทาส (serf) แต่อย่างไรก็ตามจากคำบอกเล่าของ Olearius ชาวต่างประเทศผู้หนึ่งซึ่งได้เดินทางไปยังมอสโคว์ในระหว่างปี 1630 - 1639 ได้กล่าวถึงความอีกทีหนึ่งของตลาดรัสเซีย ความเฉลียวฉลาดและปากร้ายของพ่อค้า และความกระตือรือร้นที่จะแสวงหากำไร และเขาได้บอกว่าพวกช่างฝีมือ (artisans) ได้เรียนรู้เทคนิคจากต่างประเทศได้อย่างรวดเร็ว และด้วยการปรับปรุงเทคนิคการผลิต พวกเขาจึงสามารถขายสินค้าจากโรงงานได้ราคาสูงกว่าแต่ก่อน นอกจากนี้ข้อได้ว่าเป็น 3 ใน 10 ของวิสาหกิจโรงงานในศตวรรษที่ 18 ได้ถูกตั้งขึ้นในศตวรรษที่ 17 และในสมัยพระเจ้าปีเตอร์มหาราชเศรษฐกิจก็ได้ก้าวหน้าไปอย่างมาก ซึ่งเลนินเองก็ได้ประกาศในเวลาต่อมาว่าช่วงเวลาของความก้าวหน้าของระบบนายทุนนิยมของรัสเซีย เริ่มประมาณศตวรรษที่ 17

รัสเซียสมัยใหม่ 1645 - 1917